

LAPSEN ELATUSTURVA VANHEMMAN KUOLTUA

Perhe-eläkejärjestelmä ja vakuutuskorvaukset kuolemantapauksessa

Saara Vanhatapio

Notaaritutkielma

Perhe- ja lapsioikeus

Oikeustieteiden tiedekunta

Lapin yliopisto

Kevät 2015

I SISÄLLYS

1.	JOHDANTO.....	1
2.	SUOMEN PERHELAINSAÄDÄNNÖSTÄ.....	3
2.1.	Perhe ja yksilön suoja.....	3
2.2.	Lesken ja lasten asema	4
3.	PERHE-ELÄKKEIDEN HISTORIALLINEN JA LAINSAÄDÄNNÖLLINEN PERUSTA	4
3.1.	Virkamiesten leski- ja orpokassoista lakisääteiseen perhe-eläkevakuutukseen.....	5
3.2.	Kansaneläke ja työntekijöiden eläkejärjestelmä	6
3.3.	Yleinen perhe-eläke	7
4.	PERHE-ELÄKKEET JA VAKUUTUSKORVAUKSET NYKYLAISÄÄDÄNNÖSSÄ	8
4.1.	Perhe-eläkkeet	8
4.1.1.	<i>Kansaneläkelain mukainen yleinen perhe-eläke.....</i>	8
4.1.2.	<i>Ansioperusteinen perhe-eläke.....</i>	10
4.1.3.	<i>Vakuutuksen perusteella maksettava perhe-eläke .....</i>	12
4.2.	Vakuutuskorvaukset	13
4.2.1.	<i>Työntekijöiden ryhmähenkivakuutus .....</i>	13
4.2.2.	<i>Vapaaehtoiset henkivakuutukset .....</i>	14
4.3.	Edunsaajien piirin määrittely	15
5.	ETUUKSIEN KÄYTÖN VALTA, VASTUU JA VALVONTA.....	16
5.1.	Vuositulivelvollisuus.....	16
5.2.	Valvonnan rajoista.....	17
5.2.1.	<i>Tasapainoilua perhe-elämän suojan ja lapsen edun välillä.....</i>	17
5.2.2.	<i>Kohtuullisten elinkustannusten ongelma .....</i>	18
6.	LOPUKSI.....	20

II LÄHTEET

III LYHENTEET

II LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2005.

Gottberg, Eva: Lapsen läheissuhteet yksityisen ja julkisen rajapinnassa. *Lakimies* 7-8/2006, s. 1225–1239

Haatanen, Pekka – Suonoja, Kyösti: Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriön 75-vuotisjuhlajulkaisu. Valtion painatuskeskus 1992.

Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1982. A-sarja N:o 156.

Kangas, Urpo: Suomen henkivakuutusosoikeus. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Kangas, Urpo: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2012.

Koulu, Sanna: Valvotut ja tuetut tapaamiset – kenen oikeus, kenen velvollisuus? Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013.

Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa. WSOYpro 2010.

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. *Lakimies* 4/2004, s. 591–621.

Nieminen, Liisa: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Talentum 2013.

Pollari, Kirsi – Lohiniva-Kerkelä, Mirva: Ketä kuullaan – kuka päättää? Alaikäisen osallisuus ja itsemääräämisoikeus terveyden- ja sairaanhoidossa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013.

Pylkkänen, Anu: Perhe yksityisalueena: yksityisen ja julkisen muuttuva suhde. *Lakimies* 7-8/2006, s. 1104–1117.

Pylkkänen, Anu: Miten oikeus määrittelee perheen? Teoksessa Sevón, Eija – Notko, Marianne (toim.): Perhesuhteet puntarissa. Helsinki University Press 2008.

Tuori, Kaarlo: Oikeuden ratio ja voluntas. WSOYpro 2007.

VIRALLISLÄHTEET

HE 146/1949 vp Hallituksen esitys laiksi valtion viran tai toimen haltijain perhe-eläkevakuutuksesta

HE 102/1956 vp Hallituksen esitys laiksi valtion virkamiesten perhe-eläkkeistä ja hautausavuista
HE 50/1960 vp Hallituksen esitys laeiksi työntekijäin eläkelain ja lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelain muuttamisesta
HE 176/1967 vp Hallituksen esitys perhe-eläkelaiksi
HE 173/1989 vp Hallituksen esitys perhe-eläkelain kokonaisuudistusta koskeviksi laeiksi
HE 114/1993 vp Hallituksen esitys vakuutuslainsäädännön laiksi
HE 309/1993 vp Hallituksen esitys Suomen perustuslaiksi
HE 146/1998 vp Hallituksen esitys laiksi holhouslaitoksesta
HE 277/2014 vp Hallituksen esitys työtapaturma- ja ammattitautilaiksi
Kansanedustajien lakialoitteet 150–155/1961 vp / Työväenasiainvaliokunta
LaVM 20/1998 vp Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esitykseen HE 146/1998 vp
OM 4/2010 Edunvalvojen valvonnan ajanmukaistaminen. Oikeusministeriön mietintö ja lausunnot.
OM 2/2007 Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu
SosVM 16/1968 vp Sosiaalivaliokunnan mietintö hallituksen esitykseen HE 176/1967 vp
SVM 66/1960 Suuren valiokunnan mietintö lakialoitteisiin 150-155/1961 vp
VPP 1961 Valtionpöytäkirjat I 1961

OIKEUSKÄYTÄNTÖÄ

EOA 141/2011; Vantaan maistraatin lausunto kanteluun 23.3.2011
Päijät-Hämeen käräjäoikeuden ratkaisu 16.4.2015 Dnro R 15/352

INTERNET-LÄHTEET

Alaikäisen lapsen omaisuuden hoitaminen. Vanhemman tehtävät lapsensa edunvalvojana. Maistraatin ohje. Osoitteessa: www.maistraatti.fi/Documents/Holhousloimi/ sivuilla käyty 27.5.2015

www.kela.fi/leskenelake_maara
www.kela.fi/lapsenelake_maara-ja-verotus
sivuilla käyty 20.5.2015

Työntekijäin ryhmähenkivakuutus. Osoitteessa: www.trhv.fi sivuilla käyty 20.5.2015

III LYHENTEET

AL	Avioliittolaki (234/1929)
AvoL	Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (26/2011)
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990)
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
HolhTL	Holhoustoimilaki (442/1999)
HE	Hallituksen esitys
KEL	Kansaneläkelaki (347/1956)
KKO	Korkein oikeus
KuEL	Kunnallinen eläkelaki (549/2003)
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LVL	Liikennevakuutuslaki (279/1959)
OM	Oikeusministeriö
PEL	Perhe-eläkelaki (38/1969)
PK	Perintökaari (40/1965)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RPL	Laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001)
SosVM	Sosiaalivaliokunnan mietintö
SuVM	Suuren valiokunnan mietintö
TTVL	Tapaturmavakuutuslaki (608/1948)
TRHV	Työntekijäin ryhmähenkivakuutus
TyEL	Työntekijä(i)n eläkelaki (395/1961 ja 395/2006)
VahL	Vahingonkorvauslaki (412/1974)
VEL	Valtion eläkelaki (1295/2006)
vp	Valtiopäivät
VSL	Vakuutuslakilaki (543/1994)

1. JOHDANTO

Notaaritutkielmani käsittelee leskiperheiden lasten elatusturvaa, joka perustuu perhe-eläkejärjestelmään ja vakuutuskorvauksiin. Lapsen osuutta ei ole tässä tarkoituksenmukaista tarkastella järjestelmän irrallisena osana, ja siksi tutkielmassani perehdytään tarpeellisin osin myös lesken elatusturvaan. Tutkielmassa paneudutaan lisäksi etuuskien käyttöön ja käytön valvontaan liittyviin ongelmiin.

Suomalaisessa eläke- ja vakuutusturvajärjestelmässä on kattavasti huomioitu vainajan puoliso ja alaikäiset lapset. Kuukausittain maksettavaan perhe-eläkkeeseen ovat oikeutettuja alaikäiset lapset ja puoliso tietyin edellytyksin. Työntekijän ryhmähenkivakuutuksen perusteella edunjättäjän puolisolle ja lapsille maksetaan kertakorvaus, jonka suuruus määräytyy työntekijän iän ja työssäolovuosien perusteella.

Toisen vanhemman kuoltua lapsesta tulee kuolinpesän osakas. Jos kuolinpesän brutto-osuuden (velkoja ei siis vähennetä) ja lapsen muun omaisuuden yhteenlaskettu arvo on suurempi kuin 20 000 euroa, huoltajana toimivasta vanhemmasta tulee holhoustoimesta annetun lain perusteella tilivelvollinen lapsen varojen käytöstä. Valvovana viranomaisena on maistraatti, jolle vuosittaiset selvitykset annetaan. Lähtökohtaisesti lapsen varat on käytettävä lapsen omiin tarpeisiin lapsen edun mukaisesti.

Asia vaikuttaa loogiselta ja yksinkertaiselta. Alaikäisellä lapsella on oikeus omaan omaisuuteensa, vaikka hänellä ei vielä olisi kykyä ja ymmärrystä käyttää sitä itsenäisesti. Vanhemman tehtävä on huolehtia siitä, että lapsen omaisuus käytetään lapsen hyödyksi. Kun omaisuus on riittävän suuri, viranomaisen valvoo, että lapsen etu toteutuu lain tarkoittamalla tavalla. Käytännössä valvonta ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Laissa ei ole – eikä voikaan olla – yksityiskohtaista sääntelyä varojen käytöstä. Yksittäiselle viranomaiselle jää suuri harkintavaltaa. Eri maistraateissa on erilaisia käytäntöjä, mikä puolestaan asettaa eri paikkakunnilla asuvat leskiperheet eriarvoiseen asemaan.

Laki mahdollistaa sen, että lapsensa edunvalvojana toimiva vanhempi voi antaa vuosittaisissa yleispiirteisen selvityksen lapsen varoista. Tämän perusteella perhe-eläkkeiden käytöstä ei yleensä vaadita tarkempaa selvitystä. Oletuksena on, että eläke kuluu yleisiin elinkustannuksiin. Jotkut maistraatit ovat asettaneet perhe-eläkkeen käytön valvonnalle euromääräisen ylärajan. Jos kuukausittainen lapseneläke ylittää tuon rajan, on ylimenevän osuuden käytöstä annettava selvitys. Mutta millä perusteella raja asetetaan? Entä mihin eurorajan ylittävä osuus saadaan käyttää? Mitä tarkoitetaan kohtuullisilla elinkustannuksilla? Perhe-eläkkeiden käyttöön ja sen valvontaan liittyvä perimmäinen kysymys ei mielestäni liity euromääriin vaan käyttötarkoitukseen. Tutkimukseni

tavoitteena on tutkia perhe-eläkkeiden käyttötarkoitusta, sen toteutumista ja valvontaa.. Käyttötarkoituksen selvittämistä varten perehdyin eläkkeiden syntyyn ja niiden lainsäädännölliseen perustaan.

Käyttötarkoituskysymyksessä keskeiseen asemaan nousee varojen käytön valvonta. Lapsen varoja saa käyttää vain lapsen henkilökohtaisiin tarpeisiin. Ongelma onkin siinä, mikä osa perheen yhteisistä menoista kuten asumiskuluista voidaan katsoa lapsen henkilökohtaiseksi osuudeksi. Samalla joudutaan pohtimaan, saako eläkkeen käyttää elämiseen.

Kysymys on myös perhe-elämän suojan ja viranomaisvalvonnan välisestä suhteesta. Yksityisyyden ja perhe-elämän suoja ei saa asettaa estettä lapsen edun toteutumiselle, mutta viranomaisvalvonnassa on otettava huomioon myös perhe-elämän suoja. Perheen rahankäytön valvonta on perhe-elämään puuttumista. Rahankäytön valvonnalla ja rajoittamisella voidaan välillisesti vaikuttaa esimerkiksi asumisratkaisuihin. Kodin säilyttäminen voi olla lapsen edun mukaista, vaikka lapsen suurestakaan eläkkeestä ei jäisi asumiskustannusten vuoksi mitään säästöön. Lapsen etu ei ole mitattavissa pelkästään taloudellisilla mittareilla.

Viranomaisen on tasapainoiltava yksilön oikeuksien valvonnan ja perhe-elämän suojan välillä ja lisäksi tarkasteltava perheiden tilanteita yksilöllisesti ja kokonaisvaltaisesti. Rahankäytön valvonta on lapsen edun kannalta tärkeää, mutta valvonnassa on otettava huomioon eri perheiden erilaiset tilanteet. Lapsen etu toteutuu parhaiten perhekohtaisen kokonaisharkinnan kautta – ei euromääriin takertumalla.

2. SUOMEN PERHELAINSÄÄDÄNNÖSTÄ

2.1. Perhe ja yksilön suoja

Suomen perhelainsäädännön peruslähtökohtana on ollut avioliittoperhe, jonka pääasiallisesta toimeentulosta huolehtii aviomies.¹ Nykyisin erilaisten perhemuotojen olemassaolo on tosiasia, joka lainsäädännössäkään osittain jo tunnustetaan. Yhteiskunnalliset ilmiöt, moraalikäsitteet ja arvot heijastuvat väistämättä myös oman aikansa oikeuskulttuuriin ja oikeudelliseen sääntelyyn.² Avioliittolaki (AL 234/1929) on saanut rinnalleen tuoreempia perheoikeudellisia säädöksiä kuten avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta annetun lain (avoliittolaki, AvOL 26/2011) ja rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain (parisuhdelaki, RPL 950/2001). Vuonna 2014 paljon kohua herättänyt avioliittolain muutosesitys koski lain muuttamista sukupuolineutraaliksi. Muutos hyväksyttiin, ja lain on määrä tulla voimaan 1.3.2017. Nähtäväksi jää, ryhtyykö vastavalittu eduskunta tai hallitus toimenpiteisiin lakimuutoksen kumoamiseksi.

Perheen ja yksilön välillä vallitsee tietty jännite. Yksityis- ja perhe-elämän suojan tarve tunnistettiin 1860-luvulla, jolloin alettiin keskustella kaikille yhteiskuntaryhmille kuuluvista yksilön oikeuksista.³ Yksilön oikeudet olivat kuitenkin pitkään olemassa pääasiassa vain perheen ulkopuolella. Perheen sisäisten asioiden ei katsottu kuuluvan ulkopuolisille, eikä perheen sisäisiä suhteita juuri säännelty.⁴ Oikeudellisen sääntelyn tarve alettiin nähdä vähitellen.⁵ Aluksi keskustelun pääpaino oli perheen varallisuussuhteita ja omaisuutta koskevalla määräysvallalla.⁶ Tästä määräysvallasta on kyse myös leskiperheiden lasten edunvalvonnassa ja perhe-eläkkeiden käyttöä koskevissa kysymyksissä.

Nykyisessä perhelainsäädännössä lähtökohtana on neutraaliuden periaate, eikä esimerkiksi Suomen perustuslaissa (PL 731/1999) ole määritelty mitään tiettyä perhetyyppiä, joka nauttisi parempaa suojaa kuin toiset.⁷ Yksityiselämän suoja on turvattu PL 10 §:ssä, mutta perhettä ei erikseen mainita. Anu Pylkkäsen mukaan perheen suojan periaate on heikentynyt samalla kun yksityisyyden suojan periaate on vahvistunut.⁸ Perustuslain esitöissä perhe-elämän suojan katsottiin sisältyvän yksityiselämän suojaan.⁹ Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 8 artiklassa

---

¹ ks. esim. Kangas 1995 s.175

² Tuori 2007 s. 130

³ Pylkkänen 2006 s. 1105

⁴ Gottberg 2006 s. 1225

⁵ Nieminen 2013 s. 5

⁶ Pylkkänen 2006, s. 1105

⁷ Nieminen 2004 s. 619

⁸ Pylkkänen 2008 s. 71–73

⁹ HE 309/1993 vp s. 53

on sen sijaan turvattu jokaisen oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta.

2.2. Lesken ja lasten asema

Suomen lainsäädännössä ei ole yhtä ainoaa perheen määritelmää.¹⁰ Perhe voi muodostua esimerkiksi avio- tai avopuolisoista tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävistä puolisoista sekä näiden lapsista. Myös lapseton perhe on perhe – tosin tämän tutkielman aihepiiriin kuuluvat vain ne perheet, joissa on alaikäisiä lapsia. Leskiperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa toinen puolisoista on kuollut.

Puolisoiden välillä ollut juridinen suhde ja kuoleman varalta tehdyt oikeustoimet ratkaisevat sen, millaiseksi lesken asema muodostuu. Perintökaaren (PK 40/1965) säännösten lisäksi on tilanteen mukaan otettava huomioon myös avioliittolain, avoliittolain tai parisuhdelain säännökset. Testamenttimääräyksillä ja avioehtosopimuksilla voi etukäteen vaikuttaa ositukseen ja jako-osuuksiin. Perhe-eläke- ja vakuutuskorvaussääntelyssä merkitystä on myös esimerkiksi avioliiton kestolla ja puolisoitten iällä. Puolison määrittelykin vaihtelee eri säännöksissä (ks. jakso 4.3.).

Lasten asemaan puolisoitten välinen suhde ei sen sijaan vaikuta. Vanhempansa menettäneen lapsen asema on lainsäädännössä sama riippumatta vanhempain välisen suhteen juridisesta muodosta. Tästä voidaan kiittää erityisesti vuoden 1976 isyyslakia (700/1975, uudistus 11/2015), jota ennen avioliiton ulkopuolella syntyneiden ns. au-lasten asema oli heikompi kuin avioliitossa syntyneiden lasten.¹¹

3. PERHE-ELÄKKEIDEN HISTORIALLINEN JA LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN PERUSTA

Suomen perhe-eläkejärjestelmä on kiinteästi sidoksissa vallitsevaan yleiseen eläkejärjestelmään. Järjestelmä on monitahoinen, ja eri eläkelajeja on useita. Eläkkeensaajan tai edunjättäjän työhistoria ratkaisee, mitä eläkelakia kulloinkin sovelletaan. Perhe-eläkkeitä koskeva sääntely on syntynyt eläkelakien vanavedessä täydentämään vallitsevaa eläkejärjestelmää. Eri työntekijäryhmiä koskevat eläkelait on säädetty hyvinkin eri aikoina, ja sama koskee perhe-

---

¹⁰ ks. esim. Kangas 2012 s. 26

¹¹ ks. esim. Kangas 1982 s. 91

eläkesääntelyä. Ensimmäistä perhe-eläkelakia kaavailtiin jo 1940-luvun loppupuoliskolla, kun taas yleinen perhe-eläkelaki säädettiin vasta kaksi vuosikymmentä myöhemmin.

Vanhassa agraariyhteiskunnassa varsinaisia eläkejärjestelyjä ei tarvittu, koska maatilojen vanhimmat pojat jäivät pääsääntöisesti tilanjatkajiksi ja pitivät samalla huolen iäkkäistä vanhemmistaan. Yleisenä velvollisuutena pidettiin myös huolehtimista avun tarpeessa olevista sukulaisista kuten leskistä ja orvoista. Viimesijaisen turvan tarjosivat orpokodit ja köyhäntalot, jos sukulaisten apua ei ollut saatavissa.

Eläkejärjestelmä kehittyi turvaamaan niiden kansalaisten vanhuuden päiviä, joilla ei ollut mahdollisuutta edellä mainitun kaltaisiin järjestelyihin. Vahvan luokkajaon aikana eläkejärjestelmä koski aluksi vain virkamiestason väestöä, mutta laajeni lopulta tasa-arvoajattelun myötä koko väestön yhtäläiseksi oikeudeksi. Järjestelmästä tuli kaksijakoinen. Kansaneläkejärjestelmän tarkoituksena oli turvata vähimmäistoimeentulo, kun taas ansioperusteisella eläkejärjestelmällä haluttiin turvata elintason säilyminen.¹²

3.1. Virkamiesten leski- ja orpokassoista lakisääteiseen perhe-eläkevakuutukseen

Eläkeoikeus oli aluksi vain valtion viran- ja toimenhaltijoille sekä kirkon ja kunnan työntekijöille tarkoitettu oikeus. Eläketurva ulotettiin koskemaan myös työntekijän perhettä. Ilmeisen tavallista keskiluokassa ja ylemmissä yhteiskuntaluokissa oli, että puolisoista vain toinen – yleensä mies – oli ansiotyössä ja elätti perheen. Kaikkiin koulutusta vaativiin ammatteihin (esimerkiksi sairaanhoitajan ammattiin) ei edes huolittu perheellisiä naisia. Perheen elättäjän ennenaikaisen kuoleman varalta oli perustettu julkisoikeudellisia leski- ja orpokassoja, joihin kuuluminen oli pääasiassa pakollista. Eläkekassoja oli yhteensä kahdeksan, joista vanhin oli perustettu jo vuonna 1819 (Sotaväen ja eräiden kulkulaitosvirastojen leski- ja orpokassa).¹³

1940-luvun lopulla kassojen katsottiin kuitenkin olevan riittämättömiä ja epätasa-arvoisia.¹⁴ Kassajärjestelmästä luovuttiin ja eläkesääntelyä yhtenäistettiin vuonna 1951, jolloin astui voimaan laki valtion viran tai toimen haltijain perhe-eläkevakuutuksesta (VVPEL 305/1951). Lakia on pidetty nykyisen ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän edelläkävijänä.¹⁵ Lain perusteluissa

---

¹² ks. esim. HE 176/1967 vp s. 1, Mikkola 2010 s. 140 ja Gottberg 2005 s. 95

¹³ Kangas 1982 s. 177–178. Muut eläkekassat olivat Helsingin yliopiston eläkekassa (1820), Siviilivirkakunnan leski- ja orpokassa (1840), Kouluvirkakunnan eläkekassa (1879), Kansakoulunopettajien leski- ja orpokassa (1880), Valtionrautateiden eläkelaitos (1882) ja Puolustuslaitoksen leski- ja orpokassa (1880).

¹⁴ HE 146/1949 vp s. 1

¹⁵ Kangas 1982 s. 178

tuotiin esille perhe-eläkkeen tarkoitus toimeentulon turvaajana, mutta eläkkeestä tehtiin myös ansiosidonnainen. Perhe-eläkkeen perusmäärä oli 20 % edunjättäjän palkasta (VVPEL 5 §). Eläkkeen lopullinen taso määräytyi kuitenkin edunsaajien lukumäärän mukaan.¹⁶ Mitä suurempi perhe sitä suurempi oli myös eläke. Eläkkeen kytkeminen edunjättäjän tulotasoon ja edunsaajien lukumäärään osoittaa, että sen tarkoituksena ei ollut ainoastaan vähimmäistoimeentulon turvaaminen vaan myös jonkinasteinen kulutustason säilyminen.

Perhe-eläkkeen ensisijaisina edunsaajina¹⁷ olivat naisleski ja lapset, mutta myös edunjättäjän vanhemmat ja entinen aviopuoliso otettiin huomioon. Edunjättäjän vanhemmat saattoivat saada eläkettä, jos he eivät olleet työkykyisiä, jos edunjättäjä oli vastannut heidän pääasiallisesta elatuksestaan ja jos leskeä ja lapsia ei ollut. Entisen aviopuolison saama eläke oli harkinnanvaraista ja vaati tuomioistuimen elatusapupäätöksen. Edunsaajapiiri määriteltiin siis pääasiassa elatusvelvollisuuden kautta. Perheen elättäjänä toimiva miesleski jäi lain soveltamisalan ulkopuolelle (VVPEL 3 §). Lasten asema sen sijaan oli hyvä. Edunjättäjän omien biologisten lasten kanssa samassa asemassa olivat lapsipuolet eli aviopuolison biologiset lapset, jotka olivat edunjättäjän huollossa. Edunsaajia olivat myös ottolapset ja avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset, jotka oli joko laillisesti tunnustettu tai joita kohtaan oli vahvistettu elatusvelvollisuus.¹⁸

Vanha laki kumottiin vuonna 1956 lailla virkamiesten perhe-eläkkeestä ja hautausavusta (696/1956). Lain perusteluissa tuotiin esiin järjestelmän perustuminen yhden elättäjän malliin ja sen aiheuttamiin epäkohtiin erityisesti työntekijöiden maksamien eläkemaksujen kannalta. Työntekijöiden maksuista haluttiin luopua, ja maksuttomuuden yhtenä perusteluna esitettiin se seikka, että perheen molemmat vanhemmat saattoivat olla eläkejärjestelmän kannalta samantasoisessa tehtävässä. Tällöin saman perheen eläkemaksut olivat kaksinkertaiset vastoin järjestelmän tarkoitusta.¹⁹

3.2. Kansaneläke ja työntekijöiden eläkejärjestelmä

---

¹⁶ HE 146/1949 vp s. 4

¹⁷ Lakiesityksessä käytettiin edunsaaja-käsitteen sijasta uutta termiä "vakuutuksenomaaja" erotukseksi vakuutus sopimuslaisista tarkoitettusta edunsaajasta. "Vakuutuksenomaaja" olisi yläkäsite, jonka alakäsitteitä vakuutuksenomaaja ja edunsaaja olisivat. Sittemmin edunsaaja-termi on vakiintunut myös eläkelakeihin. Ks. lähemmin ibid.

¹⁸ HE 146/1949 vp s. 7–8

¹⁹ HE 102/1956 vp s. 1

Valtaosa väestöstä jäi yhä varsinaisen eläkejärjestelmän ulkopuolelle.²⁰ Kansaneläkkeellä haluttiin turvata kaikkien eläkeikäisten vähimmäistoimeentulo. Kansaneläkelaki (KEL 347/1956) astui voimaan 1956 ja koski nimensä mukaisesti koko kansaa. Eläkejärjestelmän epäkohtana säilyi kuitenkin se, että tavallinen työväestö sai samaa kansaneläkettä kuin nekin, jotka eivät töissä olleet olleetkaan. Ansioperusteinen eläke oli pääasiassa vain virkamiesten etuoikeus.

Keväällä 1961 käytiin eduskunnassa vilkas keskustelu eläkejärjestelmän uudistamisesta.²¹ Tavoitteena oli luoda työeläkejärjestelmä, joka turvaisi työssä käyville ansiotasoon perustuvan eläkkeen. Taustalla vaikuttivat yhdenvertaisuusajattelu ja luokkajaon poistamispyrkimykset. Työväestön nousu ja mm. vuoden 1956 yleislakko loivat paineita yksityisen sektorin työntekijöiden oikeuksien parantamiseksi.²² Katsottiin oikeudenmukaiseksi, että vähimmäistoimeentulon lisäksi koko eläköityvällä väestöllä olisi mahdollisuus hyötyä pitkästä työurasta taloudellisesti myös eläkeikäisenä. Eläkejärjestelmässä kaiken työn tulisi olla samanarvoista.

Työntekijäin eläkelaki (työeläkelaki, TyEL 395/1961) sai lopulta alkunsa kansanedustajien aloitteesta.²³ Työeläkejärjestelmä ei silti vielä vastannut virkamiesten eläkejärjestelmää, sillä perhe-eläkeoikeus puuttui. Puute korjattiin vasta vuoden 1966 lakimuutoksella (639/1966). Muutoksen perusteluissa todetaan, että täydelliseen eläkejärjestelmään kuuluu myös perhe-eläke.²⁴ Elintason säilyttämisen idea tulee selvästi esille, sillä lakimuutoksen esitöiden mukaan perhe-eläkkeen nimenomaisena tarkoituksena oli korvata sitä tulonmenetystä, joka perheelle aiheutuu edunjättäjän kuolemasta.²⁵ Tämän vuoksi täyden perhe-eläkkeen tuli olla yhtä suuri kuin edunjättäjän mahdollinen vanhuus- tai työkyvyttömyyseläke. Mies oletettiin perheen elättäjäksi, ja vain naisleskille säädettiin oikeus leskeneläkkeeseen. Lapseneläkettä saattoivat saada edunjättäjän biologisten lasten lisäksi myös lesken sellaiset lapset, joista edunjättäjä ja leski olivat yhdessä huolehtineet.²⁶

3.3. Yleinen perhe-eläke

---

²⁰ Ennen kansaneläkelain säätämistä oli voimassa pakkosäästölaiksi luonnehdittu vanhuus- ja työttömyysvakuutus, josta lähemmin Haatanen – Suonoja 1992 s. 424

²¹ keskustelusta lähemmin mm. VPP 1961 s. 864–875

²² ks. lähemmin Kangas 1982 s. 179, jonka mukaan työmarkkinajärjestöjen aktiivinen osallistuminen sosiaalilainsäädännön uudistamistyöhön palautuu em. eläkejärjestelmän luomiseen.

²³ lain synnystä tarkemmin ks. Haatanen – Suonoja 1992 s. 442–455; Kansanedustajien lakialoitteet 150–155/1961 ja Suuren valiokunnan mietintö 66/1961

²⁴ HE 50/1966 vp s. 1

²⁵ HE 50/1966 vp s. 2

²⁶ *ibid.*

Perhe-eläkeoikeus kuului ensin vain tietyille väestöryhmälle, kunnes se laajeni kaikkien työssäkäyvien perheiden oikeudeksi. Turvaa vaille jäivät ne perheet, joissa vanhemmat eivät syystä tai toisesta olleet työelämässä. Vuosi sen jälkeen, kun perhe-eläkesäännös oli lisätty työeläkelakiin, hallitus antoi eduskunnalle lakiesityksen yleisestä perhe-eläkkeestä. Perusteluissa tuotiin esille silloisten perhe-eläkesäännösten kulutustasoa ylläpitävä luonne sekä vähimmäistoimeentuloa turvaavan perhe-eläkejärjestelmän puuttuminen.²⁷ Perhe-eläkelain (PEL 38/1969) tarkoituksena oli turvata leskiperheiden vähimmäistoimeentulo riippumatta siitä, olivatko huoltajat työelämässä vai eivät. Laki toi viimein kaikille leskiperheille työhistoriasta riippumattoman oikeuden perhe-eläkkeeseen.

Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden tavoin perhe-eläkelaki oikeutti vain naispuoliset lesket eläkkeeseen.²⁸ Vaikka naisten työssäkäynti ei ollutkaan tavatonta, niin todellisuudessa naisten osuus perheen tuloissa oli vähäinen. Miehen katsottiin olevan päävastuussa perheen elatuksesta. Ainoastaan työkyvyttömät mieslesket olivat joissain tapauksissa oikeutettuja saamaan perhe-eläkettä. Huolimatta naisten osallisuudesta työelämään ja perheen elatukseen perhe-eläkemalli rakentui vahvasti yhden elättäjän perhemallille, jossa mies on ensisijainen perheen elättäjä.²⁹

Naisleskien lisäksi lapset olivat oikeutettuja eläkkeeseen. Edunjättäjän omien lasten lisäksi edunsaajina olivat myös lesken lapset sekä mahdolliset muut lapset, joiden elatuksesta edunjättäjä oli ollut velvollinen huolehtimaan (esimerkiksi ottolapset tai sukulaisten lapset). Vaatimuksena oli vahvistettu elatusvelvollisuus. Edunjättäjän vanhemmilla oli lesken ja lasten jälkeen eläkeoikeus, jos edunjättäjä oli vastannut heidän elatuksestaan.

4. PERHE-ELÄKKEET JA VAKUUTUSKORVAUKSET NYKYLAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

4.1. Perhe-eläkkeet

4.1.1. Kansaneläkelain mukainen yleinen perhe-eläke

Perhe-eläkelaki kumottiin vuonna 2007, jolloin perhe-eläkkeitä koskeva sääntely yhdistettiin kansaneläkelakiin. Nykyiset yleistä perhe-eläkettä koskevat säännökset ovat kansaneläkelain 3 luvussa. Kansaneläkelaitos eli Kela vastaa perhe-eläkelain toimeenpanosta (KEL 3 §). Oikeus

²⁷ HE 176/1967 vp s. 1, ks. myös Sosiaalivaliokunnan mietintö 16/1968 vp s. 1-3

²⁸ Sosiaalivaliokunnan mietinnössä 16/1968 vp s. 3 esitetään, että miesleskien asemaa olisi tutkittava laajemmin. Mietinnöstä käy ilmi, että mieslesket haluttiin sisällyttää lain soveltamisalaan ainakin kolmessa eri lakialoitteessa (ibid., s. 2).

²⁹ ks. Gottberg 2005 s. 96–97 ja erityisesti naisten osallisuudesta työelämään ks. Pylkkänen 2006 s. 1108

yleiseen perhe-eläkkeeseen kuuluu lähtökohtaisesti edelleen kaikille leskiperheille, siis myös niille, jotka jo kuuluvat jonkin muun perhe-eläkejärjestelmän piiriin.

Perhe-eläke on jaettu leskeneläkkeeseen ja lapseneläkkeeseen. Lesken sukupuolella ei ole enää merkitystä, sen estää jo perustuslain syrjintäkielto (PL 6 §). Yhdenvertaisuusvaatimus esitettiin myös perustuslain edeltäjässä, Suomen hallitusmuodon (94/1915) 5 §:ssä. Sukupuolisidonnainen oikeus poistettiin kuitenkin vasta vuonna 1990 tehdyn eläkejärjestelmän kokonaisuudistuksen yhteydessä, vaikka epäkohtaa oli kritisoitu jo pitkään.³⁰

Alle 65-vuotias leski saa leskeneläkettä, jos hänellä on yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa (KEL 26 §). Säännös koskee vain avioliitossa olleita leskiä, ja lisäksi edellytetään, että edunjättäjä on ollut alle 65-vuotias avioliiton solmimishetkellä. Lapseton leski on oikeutettu eläkkeeseen vain, jos hän on yli 50-vuotias ja avioliitto on solmittu hänen ollessaan alle 50-vuotias. Myös edunjättäjän oli oltava alle 65-vuotias avioliiton solmimishetkellä. Lisäedellytyksenä on, että avioliitto on kestänyt vähintään viisi vuotta.

Avolesket eivät saa perhe-eläkettä. Laki on tässä epäsymmetrinen, sillä useissa muissa kansaneläkelain perusteella maksettavissa etuuksissa avio- ja avioliitto rinnastetaan toisiinsa silloin, kun puolison tulot vaikuttavat etuuden saantiin. Perhe-eläkelain muutoksen perusteluissa vuonna 1989 avioliitot kyllä mainitaan, mutta samalla todetaan, että eläkelainsäädännön vaikutuksia ei ole syytä laajentaa suhteisiin, joihin ei sisälly siviilioikeudellista elatusvelvollisuutta.³¹ Lainsäätaja antaa avioliitolle edullisemman aseman avioliittoon nähden ja näin tukee avioliittoa perhemuotona.³²

Oikeus eläkkeeseen lakkaa, mikäli leski solmii uuden avioliiton alle 50-vuotiaana. Tällöin leskelle maksetaan kolmen vuoden eläkkeen suuruinen kertakorvaus. Yli 50-vuotiaana solmittu avioliitto ei vaikuta leskeneläkkeeseen osin siitä syystä, etteivät taloudelliset perusteet olisi esteenä ikäihmisten avioitumiselle.³³ Tämäkin on osoitus lainsäätäjän halusta tukea avioliittoinstituutiota.

Leskeneläke jakautuu alkueläkkeeseen ja jatkoeläkkeeseen. Alkueläke ei ole työtulosidonnainen etuus, mutta tietyt eläke-etuudet vaikuttavat eläkkeen maksamiseen (KEL 28 §). Alkueläkettä maksetaan kuusi kuukautta, ja sen määrä vuonna 2015 on 328,34 euroa kuukaudessa. Jatkoeläkkeeseen vaikuttavat lesken omat tulot ja huollettavien alaikäisten määrä (KEL 29 §). Jatkoeläkkeenä voidaan maksaa perusmäärää tai täydennysmäärää tai molempia. Perusmäärään

---

³⁰ ks. lähemmin Kangas 1982 s. 186–187

³¹ HE 173/1989 vp s. 6

³² ks. myös Gottberg 2005 s. 95-96

³³ ks. Gottberg 2005 s. 98 ja HE 173/1989 vp s.7-8

ovat oikeutettuja kaikki ne, joilla on alaikäisiä lapsia huollettavanaan. Perusmäärä on 102,85 euroa kuukaudessa, ja se lakkaa, kun nuorin lapsi täyttää 18 vuotta. Täydennysmäärä on tulosidonnainen, ja täydennysmäärää voi saada myös lapseton pienituloisen leski. Jos leski saa muuta KEL:n mukaista eläkettä, oikeutta jatkoeläkkeeseen ei ole.³⁴

Edunjättäjän alaikäiset lapset saavat lapseneläkkeen perusosan, joka vuonna 2015 on 60,41 euroa kuukaudessa (KEL 40.1 §). 18 vuotta täyttänyt lapsi voi täysipäiväisen opiskelun vuoksi saada eläkettä siihen asti, kunnes täyttää 21 vuotta. Perusmäärän lisäksi lapsi voi saada tulosidonnaisen täydennysmäärän. Lapsen tulot muodostuvat yleensä pääasiassa ansioperusteisesta perhe-eläkkeestä. Täydennysmäärään vaikuttavat eläketulot on lueteltu KEL 43.1 §:ssä. Jos muut eläkkeet ovat enintään 56,20 euroa kuukaudessa, lapsi saa täyden täydennysmäärän eli 91,38 euroa kuukaudessa. Yli 239 euron kuukausittaisilla eläketuloilla täydennysmäärää ei saa lainkaan.³⁵

Edunjättäjän biologisten lasten lisäksi edunsaajana voi olla myös muu sellainen lapsi, joka asui samassa taloudessa edunjättäjän kuollessa ja jonka elatuksesta edunjättäjä vastasi (KEL 40.2 §). Nykyisin säännöksellä on merkitystä erityisesti uusperheissä. Perheessä voi olla lapsia, jotka ovat vain toisen puolison biologisia lapsia, mutta joiden elatuksesta puoliset yhdessä vastaavat. Elatusvelvollisuuden ei tarvitse olla tuomioistuimen tai sosiaaliviranomaisen vahvistama. Ratkaisevaa on, että edunjättäjä tosiasiallisesti huolehti samassa taloudessa asuvan lapsen elatuksesta.

4.1.2. Ansioperusteinen perhe-eläke

Työansioden mukaan maksettava perhe-eläke perustuu työeläkelakeihin.³⁶ Kattava luettelo työ- ja perhe-eläkelaeista on kansaneläkelaiissa (KEL 6 §).³⁷ Perhe-eläkejärjestelmän kannalta tärkeimpiä työeläkelakeja ovat yksityistä sektoria koskeva, viimeksi vuonna 2006 uudistettu työntekijän eläkelaki (TyEL 395/2006), julkista sektoria koskeva kunnallinen eläkelaki (KuEL 549/2003) ja valtion eläkelaki (VEL 1295/2006).³⁸ Perhe-eläkesäännökset sisältyvät näihin lakeihin. Jos vainaja ei ollut oikeutettu työeläkkeeseen minkään työeläkelain mukaan, ei ansioperusteista perhe-eläkettäkään makseta. Tällöin voi olla oikeus kansaneläkelain mukaiseen

³⁴ www.kela.fi/leskenelake_maara

³⁵ www.kela.fi/lapsenelake_maara-ja-verotus

³⁶ ks. myös Mikkola 2010 s. 140

³⁷ TyEL:n, KuEL:n ja VEL:n lisäksi näitä ovat maatalousyrittäjän eläkelaki, yrittäjän eläkelaki, merimieseläkelaki, evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaki, Kansaneläkelaitoksesta annettu laki, Suomen Pankin eläkesääntö, ortodoksisesta kirkosta annettu laki, kansanedustajan perhe-eläkkeestä annettu laki ja valtioneuvoston jäsenten oikeudesta eläkkeeseen ja hänen jälkeensä suoritettavasta perhe-eläkkeestä annettu laki

³⁸ vrt. Kangas 1982 s. 182–183

yleiseen perhe-eläkkeeseen. Tässä käsitellään ansioperusteista perhe-eläkettä lähinnä työntekijän eläkelain kannalta. Perhe-eläkelakien sääntely on samankaltaista myös muissa työeläkelaeissa.

Yleisen ja ansioperusteisen perhe-eläkkeen säännöksissä on paljon yhteistä, mutta joiltain osin ne poikkeavat toisistaan. Ansioperusteinen perhe-eläke on yleensä määrältään suurempi. Yleisen perhe-eläkkeen tarkoituksena on vähimmäistoimeentulon turvaaminen, kun taas ansioperusteisella perhe-eläkkeellä pyritään turvaamaan elintason säilyminen.³⁹ Järjestelmät ovat rinnakkaisia, joten molempia eläkkeitä on mahdollista saada samanaikaisesti. Saman lain mukaista eläkettä ei kuitenkaan voi saada kahden avioliiton perusteella. Jos perhe-eläkettä saava leski avioituu uudelleen eikä menetä eläkeoikeuttaan, ei hän voi saada enää uuden puolison kuoleman jälkeen uutta perhe-eläkettä (TyEL 55.4 § ja KEL 26 §). Lapsella voi kuitenkin olla kaksi edunjättäjää, jos hänen molemmat vanhempansa ovat kuolleet.

Ansioperusteisen eläkkeen määrä perustuu edunjättäjän työansioihin, eivätkä lesken työtulot vaikuta eläkkeen suuruuteen. Muut eläketulot voivat kuitenkin vähentää leskeneläkettä (TyEL 88 §). Lesken ja lapsen lisäksi myös entinen puoliso voi olla oikeutettu eläkkeeseen, jos edunjättäjä oli velvollinen maksamaan hänelle elatusapua (TyEL 57 §). Lesken osalta edellytykset ovat lähes samat kuin kansaneläkelaiissa: ennen 65 vuoden ikää solmittu avioliitto ja yhteinen lapsi tai yli 50-vuotiaalla lapsettomalla leskellä vähintään viisi vuotta kestänyt avioliitto, joka on solmittu ennen kuin leski oli täyttänyt 50 ja edunjättäjä 65 vuotta (TyEL 55 §). TyEL 55.2 § 2-kohdan mukaan myös alle 50-vuotias lapseton leski saa muiden ehtojen täytyessä leskeneläkettä, jos hän on saanut työkyvyttömyyseläkettä vähintään kolme vuotta. Tällöin on katsottu, että leski on riippuvainen edunjättäjän ansioista, eikä kykene itsenäisesti korvaamaan ansionmenetystä.

Uusi avioliitto lakkauttaa leskeneläkkeen, jos leski solmii avioliiton alle 50-vuotiaana (TyEL 60 §). Tällöin leski saa kertakorvauksena kolmen vuoden eläkettään vastaavan suorituksen (TyEL 62 §). Tämäkin vastaa kansaneläkelain sääntelyä.

Lapseneläkkeeseen ovat oikeutettuja edunjättäjän alaikäiset lapset sekä samassa taloudessa asuneet lesken alaikäiset lapset (TyEL 56 §). Mahdollinen opiskelu ei pidennä eläkeoikeutta toisin kuin kansaneläkelain mukaisessa eläkkeessä. Lapseneläkettä voi saada siis myös muun kuin oman vanhemman jälkeen, mutta kuitenkin enintään kahden edunjättäjän jälkeen (TyEL 56.2 §).

Perhe-eläkkeen perusteena on se eläke (työkyvyttömyyseläke), jonka edunjättäjä olisi saanut, jos olisi kuolinpäivänään tullut työkyvyttömäksi. Jos edunjättäjä oli kuollessaan työeläkelain

---

³⁹ HE 176/1967 vp s. 1, ks. myös Mikkola 2010 s.140

mukaisella vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkkeellä, on perhe-eläkkeen perusteena edellä mainittu eläke (TyEL 84.1-2 §).

Perhe-eläke jaetaan kahdestoistaosiin, jotka jakautuvat edunsaajien kesken lain osoittamalla tavalla (TyEL 85 § ja 86 §). Lapseton tai yksilapsinen leski saa 6/12 eli puolet täyden eläkkeen määrästä. Lasten määrän kasvaessa lasten sama osuus kasvaa ja lesken osuus pienenee siten, että leskelle jää kuitenkin vähintään 2/12. Jos lapsia on yksi, tämän osuus on 4/12 eläkkeestä. Tällöin 2/12 jää ”käyttämättä”. Kahden lapsen talous saa koko eläkkeen siten, että leski saa 5/12 ja lapset 7/12. Kolmilapsisen perheen osuudet ovat lapsille 9/12 ja leskelle 3/12. Lapseneläkkeen yhteismäärä jaetaan tasan lasten kesken.⁴⁰

Leskelle kuuluvaa osuutta ei jaeta lapsille siinäkään tapauksessa, että lain vaatimukset täyttävää leskeä ei ole. Näin on esimerkiksi avoliitoissa. Lapset saavat lakimääräiset osuutensa, mutta lesken osuutta ei saa kukaan. Edunsaaja ei voi määrätä mahdollisesta tulevasta eläkkeestään avopuolison (tai kenenkään muunkaan) hyväksi testamentilla tai muutenkaan siitä sopia, sillä eläkeoikeuksien edunsaajat määräytyvät vain ja ainoastaan lain perusteella (mm. TyEL 54.2 § ja KuEL 80.1 §).⁴¹

4.1.3. Vakuutuksen perusteella maksettava perhe-eläke

Perhe-eläkettä voidaan maksaa myös lakisääteisten vakuutusten perusteella. Esimerkiksi liikenneonnettomuuksissa tai työtapaturmissa kuolleiden omaiset ovat oikeutettuja tietyin edellytyksin elatuskorvaukseen tai perhe-eläkkeeseen liikennevakuutuslain (LVL 279/1959) tai tapaturmavakuutuslain⁴² (TTVL 608/1948) perusteella. Kyse on vahingonkorvausoikeudellisesta periaatteesta, jonka mukaan tahallinen tai tuottamuksellinen vahinko tulee korvata vahingonkärsijälle, vaikka rikosoikeudellista vastuuta ei olisikaan. Edellä mainituissa sekä muissa lakisääteisiä vakuutuksia koskevissa erityislaeissa viitataan runsaasti vahingonkorvauslakiin (VahL 412/1974). Eva Gottberg huomauttaa, että vahingonkorvauslain perusteella myös yksittäinen henkilö voi käytännössä joutua elatusvastuuseen aiheuttuaan elatusvelvollisen kuoleman.⁴³

Tapaturmavakuutuslain ja liikennevakuutuslain perusteella perhe-eläkettä saavilla ei ole oikeutta työperusteiseen perhe-eläkkeeseen.⁴⁴ Ensin mainituilla perusteilla maksettavat eläkkeet ovat

---

⁴⁰ ks. Gottberg 2005 s. 99

⁴¹ ks. myös ibid ja Mikkola 2010 s. 142

⁴² Vireillä olevassa lakiuudistuksessa esitetään lain nimeksi työtapaturma- ja ammattitautilakia, ks. HE 277/2014 vp. Lain on määrä tulla voimaan 1.1.2016.

⁴³ Gottberg 2005 s. 100

⁴⁴ Mikkola 2010 s. 143

yleensä määrällisesti työperusteisia eläkkeitä suurempia. Merkittävä ero eläkejärjestelmäpohjaisiin perhe-eläkkeisiin on, että edunsaajina olevien omaisten piiri voi olla laajempi. Tapaturmavakuutuslain mukaan edunjättäjän lapsi voi saada päätoimisen opiskelun tai työkyvyttömyyden vuoksi lapseneläkettä aina 25-vuotiaaksi asti (TTVL 23 b §). Myös leskeneläkkeeseen oikeutetun puolison lapsi voi saada eläkettä, jos edunjättäjä huolehti lapsen eläkkeestä.

Tapaturmavakuutuslain 23 a § antaa avoleskelle laintasoisen oikeuden leskeneläkkeeseen, jos puoliset asuivat yhdessä ja heillä oli yhteinen lapsi tai jos puolisoilla oli viranomaisen vahvistama sopimus keskinäisestä eläkkeestä. Käytäntö voi muovautua vastaavaksi myös ilman lain sananmukaista määräystä. Liikennevakuutuslain tulkinnassa keskeinen rooli on liikennevahinkolautakunnalla, jonka antamista normeista ja ohjeista on muodostunut voimassa oleva käytäntö. Vahinkolautakunnan mukaan myös avopuolisolla on oikeus leskeneläkkeeseen, jos puoliset ovat asuneet yhdessä ja heillä on yhteinen lapsi.⁴⁵

Lain laaja tulkinta voi toisaalta aiheuttaa ongelmia. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1990:128 avoleskelle myönnettyä eläkettä ei saanut lakkauttaa uuden avoliiton perusteella. Päätöksen jälkeen liikennevahinkolautakunta on suosittanut uutta tulkintaa, jonka mukaan avoliitto rinnastetaan avioliittoon myös eläkkeen lakkautusperusteena.⁴⁶ Erikoinen tilanne syntyy myös silloin, jos edunjättäjä on asunut avoliitossa, mutta hänen avioliittonsaakin on ollut samaan aikaan voimassa. Pääsääntöisesti eläkettä maksetaan vain yhdelle leskelle, mutta tapauskohtaisen harkinnan mukaan eläkettä voidaan maksaa määräaikaaisesti kahdellekin leskelle. TTVL 23 a §:n mukaan avoleskellä on eläkkeeseen etuoikeus, jos avioero oli vireillä.⁴⁷

4.2. Vakuutuskorvaukset

4.2.1. Työntekijöiden ryhmähenkivakuutus

Suurin osa työnantajista on velvollinen vakuuttamaan työntekijänsä kuoleman varalta ryhmähenkivakuutuksella. Vuonna 1977 voimaan tullut velvoite perustuu työmarkkinajärjestöjen keskinäiseen sopimiseen. Työnantajan on kustannettava henkivakuutus, jos siitä on määräys työehtosopimuksessa, johon työnantaja on sidottu joko suoraan tai yleissitovuuden perusteella. Käytännössä lähes kaikki työeläkelain alaisessa työsuhteessa olevat työntekijät on vakuutettu

---

⁴⁵ Gottberg 2005 s. 102–103 ja Mikkola 2010 s. 143–144

⁴⁶ oikeustapauksesta ja tulkinnasta lähemmin Gottberg 2005 s. 102–103

⁴⁷ ks. Gottberg 2005 s. 103 ja Mikkola 2010 s. 143–144

työntekijäin ryhmähenkivakuutuksella (TRHV). Kuolemantapauskorvaukset maksetaan Työntekijäin ryhmähenkivakuutuspoolista.⁴⁸

Ryhmähenkivakuutuksen perusteella maksettava vakuutuskorvaus on luonteeltaan kertakorvaus. Vakuutuskorvaukseen ovat oikeutettuja työntekijän leski ja alle 18-vuotiaat lapset (TRHV:n ehdot kohta 5). Leskeksi katsotaan avioliitossa ollut puoliso, avopuoliso tietyin edellytyksin (yhteinen lapsi tai vahvistettu elatussopimus) ja rekisteröidyn parisuhteen osapuoli. 18-21-vuotias lapsi on myös oikeutettu korvaukseen, jos hän on päätoiminen opiskelija. Muille kuin leskille ja lapsille korvauksia ei makseta.⁴⁹

Korvauksen määrä riippuu edunjättäjän iästä ja lasten lukumäärästä ja on suoraan verrannollinen jäljellä oleviin työvuosiin. Toisin sanoen mitä nuorempana edunjättäjä kuolee sitä suuremman korvauksen perhe voi saada. Korvausta ei ole rajoitettu mahdollisten muiden korvausten perusteella, eikä kuolinsyy vaikuta korvauksen saantiin. Tapaturmainen kuolema kuitenkin nostaa korvauksen määrää 50 %. Korvaussumma koostuu leskelle maksettavasta perussummasta sekä lapsille maksettavasta lapsikorotuksesta. Lapsikorotus on lapsikohtainen ja kiinteä (7 400 euroa vuonna 2015), mutta perussumma on sidottu edunjättäjän ikään. Vuonna 2015 alle 49-vuotiaasta maksettava korvaus on 16 430 euroa ja yli 59-vuotiaasta 4 570 euroa.⁵⁰ Jos leskeä ei ole, perussumma jaetaan edunsaajina olevien lasten kesken (TRHV:n ehdot kohta 7.3.).

4.2.2. *Vapaaehtoiset henkivakuutukset*

Erilaiset vapaaehtoiset henkivakuutukset ovat yleistyneet, ja niiden merkitys toimeentulon täydentäjänä on suuri.⁵¹ Henkivakuutukseen voidaan rinnastaa myös lainaturvavakuutukset, joissa laina kuoleentuu kokonaan tai osaksi lainanottajan kuoleman vuoksi. Tällöin korvaus koituu kuolinpesän hyväksi, ja se huomioidaan jäämistön arvon laskennassa.

Vakuutuksenottaja voi yleensä määrätä edunsaajista melko vapaasti. Jos edunsaajat on erikseen nimetty, kohdistusongelmia ei ole, mutta yleinen edunsaajamääräys ”omaiset” tai ”puoliso” voi aiheuttaa tulkintaongelmia. Vakuutuslainsäädännön (VSL 543/1994) 50.2 § mukaan puolisoa tarkoitetaan vain aviopuolisoa ja omaisilla aviopuolisoa sekä perintökaaressa tarkoitettuja perillisiä (50.5 §). Käytännössä omaislauseketta voidaan kuitenkin tulkita myös avopuolison hyväksi, jos vedotaan VSL 50.1 §:ssä mainittuihin olosuhteisiin. Tällainen olosuhde voisi olla

---

⁴⁸ ks. Gottberg 2005 s. 105, Mikkola 2010 s. 142–143 ja www.trhv.fi

⁴⁹ ibid

⁵⁰ Työntekijäin ryhmähenkivakuutus 1.1.2015 Liite A osoitteessa www.trhv.fi

⁵¹ HE 114/1993 vp s. 2

esimerkiksi vuosikymmeniä kestänyt avoliitto.⁵² Avolesken kannalta turvallisinta olisikin henkilökohtainen edunsaajamääräys.

Henkivakuutuskorvaus jaetaan kaikkien edunsaajien kesken. Jos jakajina ovat leski ja lapset, leski saa korvauksesta puolet ja lapset jakavat toisen puolen. Jos leskeä ei ole, lapset jakavat koko korvaussumman. Vaikka avoleski saisi edunsaajamääräyksen turvin korvauksen, niin verotuksellisesti avio- ja avopuolisot ovat vakuutuskorvauksen saajina erilaisessa asemassa.⁵³

4.3. Edunsaajien piirin määrittely

Vapaaehtoisissa henkivakuutuksissa vakuutuksenottaja voi määrätä edunsaajat. Perhe-eläkkeiden ja muiden vastaavien etuuksien kohdalla näin ei ole, vaan edunsaajista on erikseen säännelty. Eri lait ja määräykset määrittelevät edunsaajina olevat lapset ja puolisot vähän eri tavoin. Aviopuoliso ja biologiset lapset ovat kaikissa järjestelmissä edunsaajia, mutta muiden edunjättäjän elatuksen varassa olleiden lasten asema samoin kuin avopuolisoiden asema vaihtelee. Kansaneläkelain ja työeläkelain perusteella maksettavissa perhe-eläkkeissä avopuolisot eivät voi olla edunsaajina. Muissa eläkejärjestelmissä (mm. TTVL:n ja LVL:n mukaisissa eläkkeissä) yhteinen lapsi tai elatusvelvollisuus antaa avopuolisollekin oikeuden leskeneläkkeeseen. Rekisteröidyn parisuhteen osapuolia ei ole vielä otettu lain tasolla huomioon, mutta työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen ehtoissa heidät rinnastetaan aviopuolisoihin (TRHV:n ehdot kohta 5). Avioliittolain muutos on tuomassa olennaisen muutoksen myös samaa sukupuolta olevien liitoista jääneille leskille.

Kun monimuotoisia perheitä otetaan lain säännöksissä huomioon, on yhtäältä pidettävä huoli, etteivät etuudet moninkertaistu, mutta toisaalta saatettava erilaiset perheet ja huoltosuhteet samanarvoiseen asemaan. Erilaisten perhemallien yleinen hyväksyttävyys näkyy lainsäädännössä vähitellen. Esimerkiksi Gottberg luonnehtii korvauslainsäädännön kehittymistä osoitukseksi perhe- ja vastuukäsitysten muuttumisesta. Tämäntapainen muuttuminen tulee Gottbergin mukaan lainsäädäntöön yleensä siten, että yksittäisten ongelmien pohjalta syntyy ensin alemman tason käytäntöä tai ohjeistusta. Tällaisia ovat esimerkiksi työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen ehdot. Lainsäädäntö seuraa perässä ensin erityislaeissa (kuten TTVL ja LVL) ja viimein yleislakien muutoksina ja täsmennyksinä.⁵⁴ Voidaankin odottaa, että myös eläkejärjestelmiin perustuvissa laeissa tullaan rinnastamaan avio- ja avopuolisot vähintään silloin, jos puolisoilla on yhteinen

---

⁵² ks. Kangas 1995 s. 188

⁵³ ks. vakuutuskorvausten tulo- ja perintöverotuksesta lähemmin Gottberg 2005 s. 106–107

⁵⁴ ks. Gottberg 2005 s. 101

lapsi.⁵⁵ Rekisteröityjen parisuhteiden osapuolten huomioon ottamisen tarve riippuu pitkälti siitä, toteutuuko jo hyväksytty avioliittolain muutos nykyisessä eduskunnassa.

5. ETUUKSIEN KÄYTÖN VALTA, VASTUU JA VALVONTA

5.1. Vuositilivelvollisuus

Leskiperheille myönnettävät etuudet ovat pääsääntöisesti perhe-eläkkeitä ja vakuutuskorvauksia. Perhe-eläke on säännöllistä kuukausittaista tuloa, kun taas vakuutuskorvaukset ovat luonteeltaan kertakorvauksia. Edunsaaja päättää periaatteessa itse, mihin vakuutuskorvaukset ja eläkkeet haluaa käyttää. Täysivaltaisen rahankäyttöä ei valvo kukaan, eikä laki aseta ehtoja korvausten tai eläkkeiden käytölle. Vajaavaltaiten ja alaikäisten kohdalla varojen käyttö jää edunvalvojan tehtäväksi. Holhoustoimesta annetun lain (holhoustoimilaki, HolhTL 442/1999) 4 § perusteella alaikäisen huoltajat, jotka pääsääntöisesti ovat alaikäisen vanhempia, ovat samalla alaikäisen edunvalvoja. Holhoustoimilain säännökset koskevat kaikkia huoltajavanhempia, mutta suurin osa perheistä jää viranomaisvalvonnan ulkopuolelle.

Varojen käyttöä aletaan valvoa, jos lapsen omaisuuden tai kuolinpesäosuuden määrä ylittää 20 000 euroa (HolhTL 66 §). Vakuutuskorvaukset yhdessä kuolinpesäosuuden kanssa voivat helposti ylittää tuon rajan, sillä pesäosuutta laskettaessa mahdollisia velkoja ei vähennetä bruttosuudesta.⁵⁶ Käytännössä viranomaisvalvonnan piiriin kuuluu valtaosa leskiperheistä, joiden asumismuotona on omistusasunto.

Viranomaisvalvonnan tarkoituksena ei ole pelkästään väärinkäytösten paljastaminen. Sekä lakimuutoksen perusteluissa että oikeusministeriön edunvalvontamietinnössä tuodaan esille, että tilivalvonnan ja siihen liittyvän neuvonnan tulisi myös tukea alaikäisen edunvalvojana toimivaa vanhempaa.⁵⁷ Lisäksi tilivalvonnalla voidaan ehkäistä menettelyä, jossa alaikäisen edunvalvoja pyrkii siirtämään omaa varallisuuttaan lastensa nimiin velkojensa vahingoksi.⁵⁸ Leskiperheiden kannalta olisi toivottavaa, että varojen käyttöä valvovan viranomaisen rooli edunvalvojaa tukevana tahona toteutuisi myös käytännössä. Ihanteellista olisi, jos vanhempi, joka pyrkii hoitamaan lastensa asiat huolellisesti ja parhaalla mahdollisella tavalla, voisi kokea viranomaisen oman

---

⁵⁵ Esim. avioliittolain mukainen avopuolison määritelmä sisältää ehdon yhteisessä huollossa olevasta lapsesta. Jos yhteistaloudessa asuvilla puolisoilla on yhteinen lapsi, heidät katsotaan avopuolisoiksi ilman aikarajaa (AvOL 3 §).

⁵⁶ ks. HE 146/1998 vp pykäläkohtaiset perustelut, jossa bruttovarallisuuden käyttöä on perusteltu sillä, että vaikka vainajan velkojen vuoksi nettovarallisuus jäisi vähäiseksi, niin velkojen järjestäminen voi vaikuttaa merkittävästi alaikäisen pesäosuuden suuruuteen.

⁵⁷ HE 203/2010 vp s. 8 ja OM 4/2010 s. 15

⁵⁸ OM 4/2010 s. 15

tehtävänsä tukena eikä rasitteena. Alaikäisten edunvalvojat ovat kuitenkin useimmiten vastuullisia ja lapsensa parasta ajattelevia vanhempia, mikä todetaan myös edunvalvontamietinnössä.⁵⁹

Valvovana viranomaisena toimii maistraatti, ja huoltajavanhempi on velvollinen laatimaan maistraatille vuositilin lapsen varojen käytöstä. Holhoustoimilain mukaan päämiehen omaisuus ja sen tuotto on käytettävä päämiehen hyödyksi ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan (HolhTL 37.1 §). Pääsäännön mukaan lapsen omaisuuden käytöstä on annettava luotettava selvitys esimerkiksi kuittien tai muiden tositteiden avulla (HolhTL 54 §). Vakuutuskorvauksiin ja muuhun lapsen nimissä olevaan omaisuuteen sovelletaan tätä säännöstä. Lapsen nimissä olevalla pankkitilillä tapahtuvista muutoksista on annettava selvitys vuositilissä.

Perhe-eläkkeiden käytöstä ei kuitenkaan yleensä tarvitse antaa kuittikohtaista selvitystä. Holhoustoimilaki mahdollistaa yleispiirteisen vuositilin tekemisen silloin, kun edunvalvojana on päämiehen läheinen (HolhTL 55 §). Eduskunnan lakivaliokunta on hallituksen esitystä koskevassa mietinnössään tuonut erityisesti esille leskiperheet. Leskivanhempaa ei haluta kuormittaa muutenkin vaikeassa tilanteessa enempää kuin mitä lapsen etu välttämättä vaatii.⁶⁰ Turhaa kuormittamista olisi, jos perheen jokapäiväisistä menoista tulisi pitää yrityskirjanpitoa vastaavaa tilikirjaa. Kevennetyn tilivelvollisuuden perusteella lapsen eläketuloja ei tarvitse ohjata lapsen tilille, eikä eläkkeen käytöstä tarvitse yleensä tehdä selvitystä. Maistraatin antaman ohjeistuksen mukaan ”...lapsen eläketulojen käyttämisestä hänen elinkustannuksiinsa ei pääsääntöisesti tarvitse esittää tositteita. Jos tulot ovat poikkeuksellisen suuret, maistraatti voi edellyttää tarkempaa selvitystä niiden käytöstä.”⁶¹

5.2. Valvonnan rajoista

5.2.1. Tasapainoilua perhe-elämän suojan ja lapsen edun välillä

Holhoustoimilaissa ei ole yksityiskohtaista sääntelyä siitä, miten varat tulisi päämiehen hyväksi käyttää. Edunvalvonta-asioiden valtaisan kirjon vuoksi yksityiskohtainen sääntely ei ole edes mahdollista, mikä lain perusteluissakin todetaan.⁶² Käytännössä yksittäiselle viranomaiselle jää suuri harkintavalta varojen käytön arvioinnissa. Selkeät väärinkäytökset on helppo tunnistaa, ja niiden ehkäisemiseksi tai ainakin pysäyttämiseksi valvontajärjestelmä on välttämätön. Tuoreena

---

⁵⁹ ibid

⁶⁰ LaVM 20/1998 vp s. 6

⁶¹ Alaikäisen lapsen omaisuuden hoitaminen s. 5 osoitteessa www.maistraatti.fi/Documents/Holhoustoimi

⁶² HE 146/1998 vp s. 56

esimerkkinä on Päijät-Hämeen käräjäoikeuden huhtikuussa 2015 antama ratkaisu⁶³, jossa äiti tuomittiin vahingonkorvauksen lisäksi ehdolliseen vankeusrangaistukseen lapsen varojen väärinkäytöstä. Äiti oli käyttänyt omiin ja uuden miesystävänsä tarpeisiin n. 13 000 euroa lapsen vakuutuskorvauksena ja lapseneläkkeinä saamia varoja.

Väärinkäytökset ovat kuitenkin marginaalisia. Puolison kuolema voi johtaa syvään kriisiin, josta selviytyminen ei ole helppoa eikä nopeaa. Vaikeassa elämäntilanteessa äkillinen joutuminen viranomaisvalvonnan kohteeksi voi tuntua ahdistavalta ja jopa loukkaavalta. Perheen rahankäyttö, joka aiemmin on kuulunut korkeintaan velkojille, onkin viranomaisen jatkuvan tarkkailun kohteena. Vastakkainasetteluun joutuvat yhtäältä lapsen etu ja lapsen omaisuuden suoja ja toisaalta perhe-elämä, jota on syytä suojata viranomaisen hyvääkin tarkoittavalta puuttumiselta.⁶⁴ Holhoustoimilain esitöiden mukaan lain ”...[t]arkoitus ei ole, että holhousviranomaiset käyttäytyvät hyvää tarkoittaen, mutta tosiasiallisesti perhettä holhoten niin, että se tuntuu toisen vanhemman menetyksen oheen tulevalta lisärasitukselta”.⁶⁵

Varojen valvontaan liittyvä ongelma on pohjimmiltaan sama kuin lastensuojelussa usein: miten sovittaa yhteen kaksi erillistä oikeutta, jotka voivat loukata toisiaan. Hyvää tarkoittava viranomaisvalvonta voi esimerkiksi puuttua lapsen taloudellisen edun nimissä perheen asumisratkaisuihin, jotka kuitenkin nauttivat perustuslaillista suojaa (PL 9 §, oikeus asuinpaikan valintaan). Tasapainon löytymistä lapsen edun ja perhe-elämän suojan välillä on vaikea löytää etenkin, kun selkeät säännöt puuttuvat.⁶⁶ Valvonnan yksityiskohdissa onkin maistraattikohtaisia eroja.⁶⁷

5.2.2. Kohtuullisten elinkustannusten ongelma

Perhe-eläkkeiden käytön valvonnassa ongelmia on aiheutunut muun muassa silloin, kun eläke on tavanomaista suurempi. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa EOA 141/2011 käsitellään maistraatin menettelyä perhe-eläkettä koskevassa asiassa.

Ratkaisussa EOA 141/2011 oli kyse edunvalvojana toimivan leskivanhemman tekemästä kantelusta. Vantaan maistraatti oli asettanut perhe-eläkkeelle euromääräisen käyttörajoituksen. Vuositiliin liitettyssä muistutuksessa maistraatti oli edellyttänyt, että lasten perhe-eläkkeen käytöstä tuli antaa tarkempi selvitys 500 euroa ylittävältä osalta. Kantelu koski sekä kyseistä vaatimusta että sen esitystapaa.

---

⁶³ Päijät-Hämeen käräjäoikeuden ratkaisu 16.4.2015 Dnro R15/352

⁶⁴ ks. Koulun 2013 s. 147

⁶⁵ LaVM 20/1998 s. 6 vp

⁶⁶ ks. myös EOA 141/2011 s. 5

⁶⁷ OM 4/2010 s. 17 todetaan, että maistraattien väleillä on eroja mm. siinä, missä määrin kuitteihin ja tositteisiin perehdytään.

Kantelijan mielestä käyttörajoitus oli asiaton, eikä esitystapa vastannut viranomaisen neuvontavelvoitetta, koska neuvontaa ei ollut annettu etukäteen. Oikeusasiamies katsoi, että maistraatti oli toiminut muuten asianmukaisesti, mutta kyseisestä käytännöstä olisi tullut tiedottaa etukäteen eikä vasta jälkikäteisvalvonnassa.

Tapauksen keskeisenä ongelmana on nimenomaan perhe-eläkkeen käyttö. Maistraatti on ottanut kantaa siihen, kuinka suuren osuuden perhe-eläkkeestä saa käyttää elinkustannuksiin ilman, että rahankäytöstä tarvitsee tehdä selvitystä. Kantelijan antamaa selvitystä maistraatti ei ollut kokonaisuudessaan hyväksynyt, vaan oli katsonut, että lasten osuus perheen kokonais-elinkustannuksissa tuli rajoittaa tiettyyn euromäärään.

Maistraatin näkemyksen mukaan kohtuulliset elinkustannukset lasta kohden ovat 500 euroa kuukaudessa.⁶⁸ Elinkustannusten kohtuullisuutta ei arvioida tapauskohtaisesti, vaan määrä perustuu velkajärjestelykäytäntöön ja oikeusministeriön antamiin ohjeisiin lasten elatusavun määräämisestä.⁶⁹ Vaikka kyse onkin lasten elatukseen liittyvistä ohjeista ja käytännöistä, niin tilanteet eivät ole suoraan verrannollisia leskiperheiden tilanteeseen. Elatusapuasioissahan käsitellään sitä, minkä suuruinen rahamäärä määrätään elatusvelvollisen maksettavaksi. Määrään vaikuttavat elatusvelvollisen maksukyky ja olosuhteet. Leskiperheille maksettava elatusapu eli eläke puolestaan määräytyy suoraan perhe-eläkejärjestelmän perusteella. Lähtökohta on täysin erilainen, eivätkä elatusapuhjeet sen vuoksi sovellu sellaisenaan eläkkeiden käytön valvontaan.

Perheiden ja tilanteiden erilaisuuden vuoksi euromääräisen rajan vetäminen on kyseenalaista. Euromääriin takertumisen sijasta pitäisi ottaa huomioon myös perhe-eläkkeiden tarkoitukset ja perheiden yksilölliset tilanteet. Elintason säilyttämiseen tarkoitettu perhe-eläke voi jollakin perheellä riittää niin hyvin, että osa eläkkeestä voidaan säästää lapsille. Toisella perheellä samansuuruinen eläke riittää hädin tuskin jokapäiväisiin menoihin. Kolmannessa perheessä ehkä tingitään lasten menoista ja käytetään lasten tuloja aivan muuhun kuin lasten tarpeisiin.

Kritiikille altis on myös maistraatin vastineessa käytetty termi ”ylisuuri eläke”.⁷⁰ Ansioperusteinen eläke määräytyy tulojen mukaan, joten suurituloisen edunjäätäjän perhe saa myös suurta eläkettä. Eläke on kuitenkin pienempi kuin edunjäätäjän palkka, joten perheen kokonaistulot väistämättä pienenevät edunjäätäjän kuoltua. Menot eivät välttämättä pienene samassa suhteessa kuin tulot. Vaikka eläkkeen määrä objektiivisesti arvoituna olisi suuri, se pitäisi suhteuttaa perheen todellisiin elinkustannuksiin. Suurituloisilla perheillä on todennäköisesti myös keskimääräistä suuremmat menot. Ylisuuresta eläkkeestä puhuminen viittaa vahvasti siihen, että viranomaisen mielestä eläke

---

⁶⁸ Maistraatin lausunto kanteluun asiassa EOA 141/2011 s. 2

⁶⁹ OM 2/2007 ja EOA 141/2011 s. 4

⁷⁰ Maistraatin lausunto kanteluun asiassa EOA 141/2011 s. 2

on *liian* suuri. Viranomaisen tehtävänä ei kuitenkaan ole esittää omia arvioitaan lain perusteella määräytyvien eläkkeiden suuruudesta tai kohtuullisuudesta.

Euromääräistä rajaa tärkeämpää olisi tarkastella perhekohtaisia elinkustannuksia ja myös lesken elatuskykyä ennen kuin tehdään päätöksiä kohtuullisten elinkustannusten määrittelyssä. Lapsen elatuksesta annetun lain (EL 704/1975) mukaan vanhemmat vastaavat lapsen elatuksesta kykynsä mukaan (EL 2 §). Muuttuneessa tilanteessa leski voi joutua pitkällekin sairaslomalle, ennen kuin kykenee täysipainoiseen työskentelyyn. Tällöin tulot pienenevät ja elatuskyky heikkenee. Myös muut elatuskykyä heikentävät olosuhdemuutokset kuten työttömyys tai opiskelu pitäisi ottaa huomioon. Edunjättäjän perheelle maksettava eläke voi mahdollistaa sen, että perhe pystyy säilyttämään siihenastisen kotinsa.

Perheen asumisolot vaikuttavat mitä suurimmassa määrin lapseen. Asumiskulut muodostavat yleensä suuren osan perheen menoista, mutta kuinka suuren osan lasten eläkkeistä saa käyttää asumiskuluihin? Asumisesta päättäminen kuuluu perhe-elämän ja yksityisyyden suojan ydinalueeseen, johon viranomaisen tulisi puuttua vain silloin, kun se on toisen (tässä lapsen) edun tai oikeuden vuoksi välttämätöntä.⁷¹ Kodin myyminen siksi, että lainanhoitokulut ovat viranomaisen mielestä liian suuret, on tuskin lapsen edun mukaista, vaikka lapsen rahavarat järjestelyn vuoksi kasvaisivat. Lapsen etu ei ole pelkästään taloudellisten asioiden hoitamista vaan lapsen kokonaishyvinvoinnista huolehtimista.⁷²

6. LOPUKSI

Perhe-eläkejärjestelmä on tärkeä osa hyvinvointiyhteiskuntaamme ja osoitus siitä, että heikommassa asemassa olevista halutaan pitää huolta. Järjestelmällä on suuri merkitys leskiperheiden taloudellisessa tilanteessa. Suurin turva ja kenties suurin tarvekin on niiden työssäkäyvien perheillä, jotka kuolema kohtaa äkillisesti. Taloudellinen turva on epäilemättä ennaltaehkäissyt monta mielenterveys- ja syrjäytymisongelmaa. Perhe-eläkkeen myötä perheen tulot eriytyvät leskiperheissä kahden vanhemman tuloista lesken ja lasten tuloiksi. Viranomaisten tulkinta siitä, mihin lasten eläketuloja saa käyttää, ei välttämättä vastaa lain tarkoitusta elintaso-

---

⁷¹ Esim. EIS 8 artiklan mukaan viranomaisen puuttuminen perhe-elämään on sallittua vain lain perusteella tai silloin, jos se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä artiklan 2 kappaleessa mainittujen tavoitteiden kannalta.

⁷² ks. Pollari – Lohiniva-Kerkelä 2013 s. 272

säilyttävästä eläkkeestä. Erityisen pulmalliselta vaikuttaa kohtuullisten elinkustannusten määrittely.

Tarpeellisuus- ja kohtuullisuuskysymykset ovat vaikeita. Toisen niukkuus voi olla toisen kohtuullisuus. Leskiperheen tilannetta pitäisi verrata kuolemaa edeltävään tilanteeseen ja sen perusteella pyrkiä määrittämään perheen kohtuulliset elinkustannukset. Euromääräisen rajan asettaminen voi olla lapsen edun kannalta perusteltua. Jos eläke on suuri mutta elinkustannukset pienet, jotain pitäisi jäädä säästöön. Sama pätee myös toisinpäin: vaikka eläke on suuri, siitä ei välttämättä jää säästettävää, jos elinkustannukset ovat suuret.

Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan viranomainen voi käyttää euromääräisiä rajoja valvonnan apuna. Rajat eivät saa olla ehdottomia, mutta erityistä selvitystä voidaan vaatia tietyn euromäärän ylittävältä osalta.⁷³ Lähtökohtana ei tulisi automaattisesti olla, että tietyn euromäärän ylittävät varat on talletettava lapsen tilille tai niitä saisi käyttää vain esimerkiksi harrastuskuluihin. Oikeusasiamiehelle tehdyssä kantelussa oli kyse euromääräisten rajojen asettamisen oikeellisuudesta. Asiaan liittyvä olennainen jatkokysymys jäi kuitenkin käsittelemättä. Oliko maistraatilla oikeus kieltää eläkkeen käyttö 500 euroa ylittävältä osalta perheen yhteisiin, todellisiin elinkustannuksiin? Tähän kysymykseen ei pyydetty eikä saatu vastausta.

Varojen käytön valvonnassa perheiden yksilölliset tilanteet tulisi ottaa huomioon. Se vaatii edunvalvonnan luonteen mukaisesti tutustumista perheen ja lapsen kokonaistilanteeseen, ei pelkästään pankkitileihin ja omaisuuteen. Tarkoituksenmukaista on perehtyä myös kuolemaa edeltävään tilanteeseen. Perheen nykyisiä elinkustannuksia tulisi verrata kuolemaaihin elinkustannuksiin ennen kuin tehdään eläkkeiden käyttöä koskevia ratkaisuja. Suurten eläkkeiden väärinkäytökset ovat mahdollisia. Jos esimerkiksi perheen asumismenot yhtäkkiä kasvavat huomattavasti, kyseessä saattaa olla lapsen etua loukkaava menettely. Lasten eläkkeitä ei saa käyttää vanhemman omaisuuden kartuttamiseen (esimerkiksi asuntolainan lyhentämiseen). Jos kyseessä on kuitenkin perheen kotina jo aiemmin ollut asunto, ei viranomaisen pitäisi asettaa estettä sille, että lastenkin eläketuloja käytetään asumismenoihin. Ansioperusteisen eläkejärjestelmän tarkoituksena on kuitenkin juuri elintason säilyttäminen, johon sisältyy myös se, että leskiperhe voi halutessaan jatkaa asumista omassa kodissaan. Jos lakisääteinen eläkejärjestelmä mahdollistaa tämän, niin viranomaisen ei tulisi sitä lapsen edun nimissä kyseenalaistaa.

---

⁷³ EOA 141/2011 s. 5–6